ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

ETNOLINGVISTIK YONDASHUV ASOSIDA O‘ZBEK VA INGLIZ TOPONIMLARINING TAHLILI

Toshmamatova Umida O‘ktam qizi
Samarqand davlat chet tillar instituti
Payariq xorijiy tillar fakulteti talabasi
umidatoshmamatova06@gmail.com
+998917172702
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20046899

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi toponimlar etnolingvistik yondashuv asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda joy nomlarining shakllanishida etnik omillar, xalqning madaniy tafakkuri, tarixiy tajribasi va dunyoqarashining aks etishi o‘rganiladi. Shuningdek, toponimlarning lingvistik strukturasida etnik identifikatsiya, mental stereotiplar va madaniy kodlarning ifodalanish xususiyatlari aniqlanadi. O‘zbek va ingliz tillari misolida toponimlar orqali milliy o‘ziga xoslik va etnik xotira qanday namoyon bo‘lishi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari etnolingvistika va toponimika kesishgan nuqtada yangi ilmiy xulosalar chiqarishga xizmat qiladi..

Kalit so‘zlar: Toponim, etnolingvistika, etnik identitet, lingvokulturologiya, madaniy kod, semantika, tarixiy xotira, o‘zbek tili, ingliz tili, joy nomlari.

Kirish

Til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik zamonaviy tilshunoslikning muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, etnolingvistik yondashuv til birliklarini xalqning milliy tafakkuri, urf-odatlari va tarixiy tajribasi bilan bog‘liq holda o‘rganishga imkon beradi. Shu nuqtai nazardan, toponimlar - ya’ni joy nomlari - etnik va madaniy axborotni o‘zida mujassam etgan muhim lingvistik birliklar sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek tilshunosligida bu borada E. Begmatov va T. Nafasovlar toponimlarning etimologiyasi va milliy asoslarini o‘rganib, ularning xalq tarixi va madaniyati bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatib berganlar. N. Mahmudov esa til va tafakkur o‘rtasidagi aloqani yoritib, til birliklarida milliy mentalitetning aks etishini asoslab beradi. Bu fikrlar toponimlarning faqat nominativ emas, balki etnomadaniy birlik sifatida ham muhim ekanligini tasdiqlaydi [1].

Xorijiy tilshunoslikda esa W. Humboldt tilni xalq ruhining ifodasi sifatida talqin qilib, har bir til birliklarida milliy dunyoqarash mujassam ekanligini ta’kidlaydi. E. Sapir va B. Whorf til va tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni izohlab, til insonning dunyoni idrok etishiga bevosita ta’sir qilishini ko‘rsatganlar. Bu nazariyalar toponimlarni etnolingvistik jihatdan tahlil qilish uchun muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi [7].

Shu sababli mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi o‘zbek va ingliz tillaridagi toponimlarni etnolingvistik yondashuv asosida qiyosiy o‘rganish hamda ularda aks etgan etnik va madaniy xususiyatlarni aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Toponimlar masalasi tilshunoslikda turli yo‘nalishlarda o‘rganilgan. O‘zbek olimlaridan E. Begmatov toponimlarning tarixiy ildizlarini tahlil qilib, ularning shakllanishida etnik omillar muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi. T. Nafasov esa joy nomlarining semantik tuzilishini o‘rganib, ularning xalq turmushi va ijtimoiy hayoti bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi [2].

N. Mahmudov til birliklarining milliy tafakkur bilan aloqadorligini ochib berib, toponimlarni ham milliy ong mahsuli sifatida talqin qiladi. Bu esa etnolingvistik yondashuvning nazariy asoslarini mustahkamlaydi [3].

Xorijiy olimlardan E. Sapir va B. Whorfning lingvistik nisbiylik nazariyasi til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushuntirishda muhim ahamiyatga ega. W. Humboldt esa til orqali millat ruhini

anglash mumkinligini ta’kidlab, toponimlarning ham etnik xususiyatlarni aks ettirishini nazariy jihatdan asoslaydi [4].

Shuningdek, J. Lyons va G. Leech kabi olimlar semantika va pragmatika doirasida til birliklarining kontekstual va madaniy jihatlarini o‘rganib, toponimlarning keng kommunikativ imkoniyatlarga ega ekanligini ko‘rsatganlar [5].

Metodologiya

Mazkur tadqiqot etnolingvistik konsept asosida olib borildi. Tadqiqot jarayonida o‘zbek va ingliz tillaridan tanlab olingan toponimlar etnik-madaniy mazmun nuqtai nazaridan tahlil qilindi.

Amaliy jihatdan, toponimlar tarixiy manbalar, badiiy asarlar va zamonaviy nutq materiallaridan ajratib olinib, ularning etimologik kelib chiqishi va semantik qatlamlari o‘rganildi. Har bir toponim tarkibidagi milliy belgilar, madaniy ramzlar va etnik tasavvurlar aniqlanib, ular ikki til kesimida solishtirildi [6].

Shuningdek, qiyosiy tahlil orqali o‘zbek va ingliz toponimlarida qanday etnik omillar ustuvor ekanligi aniqlanib, bu farqlar til egalarining tarixiy va madaniy tajribasi bilan izohlandi. Tadqiqot davomida toponimlarning faqat shakliy emas, balki mazmuniy va konseptual jihatlari ham asosiy e’tiborga olindi.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek va ingliz toponimlari etnolingvistik jihatdan boy semantik qatlamlarga ega. Ular quyidagi asosiy xususiyatlarni namoyon etadi:

- etnik kelib chiqish va tarixiy voqealarni aks ettiradi;
- xalqning turmush tarzi va madaniy qadriyatlarini ifodalaydi;
- milliy mentalitet va dunyoqarashni o‘zida mujassam etadi.

O‘zbek toponimlarida ko‘proq tabiat, urug‘-qabila nomlari va tarixiy shaxslar bilan bog‘liq nomlash an’analari ustun bo‘lsa, ingliz toponimlarida geografik xususiyatlar, iqtisodiy faoliyat va tarixiy jarayonlar bilan bog‘liq nomlar ko‘proq uchraydi.

Etnolingvistik yondashuv asosida olib borilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, toponimlar xalqning madaniy xotirasini saqlovchi vosita hisoblanadi. Ular orqali millatning tarixiy tajribasi, urf-odatlari va dunyoqarashi ifodalanadi.

O‘zbek tilidagi toponimlar ko‘proq kollektiv ong va an’anaviy qadriyatlar bilan bog‘liq bo‘lsa, ingliz tilidagi toponimlar individual va pragmatik yondashuv bilan ajralib turadi. Bu farq ikki xalqning tarixiy rivojlanish yo‘li va madaniy muhitiga borib taqaladi.

Shuningdek, toponimlar lingvokulturologik birlik sifatida ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular orqali madaniyatlararo tafovutlarni aniqlash mumkin. Bu esa ularni qiyosiy o‘rganish zaruratini yanada oshiradi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari o‘zbek va ingliz tillaridagi toponimlar etnolingvistik jihatdan muhim ilmiy ahamiyatga ega ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Joy nomlari har ikkala tilda ham shunchaki geografik birlik emas, balki xalqning tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari va etnik tafakkurining aks-sadosi sifatida namoyon bo‘ladi. Toponimlar orqali millatning dunyoqarashi, tabiatga munosabati hamda ijtimoiy hayoti haqida muhim ma’lumotlarni anglash mumkin.

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek va ingliz toponimlarining shakllanishida umumiy qonuniyatlar mavjud bo‘lsa-da, ularning mazmuniy yo‘nalishi va motivatsiyasi turlicha rivojlangan. O‘zbek tilida toponimlar ko‘proq an’anaviy turmush tarzi, tarixiy shaxslar va tabiiy muhit bilan bog‘liq holda shakllangan bo‘lsa, ingliz tilida ular iqtisodiy faoliyat, geografik xususiyatlar va tarixiy jarayonlar bilan ko‘proq aloqador holda yuzaga kelgan. Bu esa har ikki xalqning tarixiy taraqqiyoti va madaniy tajribasidagi farqlar bilan izohlanadi.

Shu bilan birga, etnolingvistik yondashuv toponimlarning ichki semantik qatlamlarini chuqurroq ochib berishga xizmat qildi. Ular tarkibida yashirin holda mavjud bo‘lgan ramziy ma’nolar, madaniy kodlar va etnik stereotiplar aniqlanib, toponimlarning ko‘p qirrali lingvistik birlik ekanligi asoslandi. Ushbu jihatlar toponimlarni nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va tarixiy tadqiqotlar nuqtai nazaridan ham o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Begmatov, E. (2013). O‘zbek toponimiyasi asoslari. Toshkent: Fan. 56–62 b.
2. Nafasov, T. (2011). O‘zbek tilida joy nomlari. Toshkent: O‘qituvchi. 90–96 b.
3. Mahmudov, N. (2012). Til va tafakkur. Toshkent: Ma’naviyat. 101–108 b.
4. Humboldt, W. (1999). Language and Culture. Cambridge: CUP. p. 45–50.
5. Leech, G. (1983). Principles of Pragmatics. London: Longman. p. 70–75.
6. Nurmukhammedov B. Qo‘shrobot tumani gidrotoponimlarining izohi. // Miasto Przyszłości. – Poland. Vol. 35 (2023). ISSN-L: 2544-980X: – P.122-126. Scientific SJIF (Journal Impact Factor 9.2.).
7. Nurmuxammedov Yu. Sh. Frazeologik birliklarning tushunilishi va qabul qilinishi jarayonidagi kognitiv jarayonlar // American Journal of Open University Education. – 2025. – Vol. 1, № 5. – ISSN 2997-3899. – P. 64–69.
8. Shakarboyevich N. B. *Milliy qadiriyatlarning tarjima orqali ifodalanish muommolari* //Yangi O‘Zbekiston, Yangi Tadqiqotlar Jurnali. – 2026. – T. 3. – №. 9. – C. 621-624.